

niczenie w wykładach organizowanych przez Szkołę Letnią Kultury i Języka Polskiego. Te akcje, organizowane przez władze polskie, mogą stać się ważnym bodźcem do szerszego zainteresowania się językiem polskim.

MARIA TERESA JANKOWSKA (Poznań)

ORGANIZACJE POLSKIE W BELGII

Potrzeba łączenia się w związki i organizacje polonijne wynikała głównie z nieznamości miejscowego języka, szczególnie w pierwszym okresie pobytu emigrantów polskich na obczyźnie¹. O nasileniu tej potrzeby decydował przede wszystkim charakter emigracji. W przeciwieństwie bowiem do wychodźstwa sezonowego, Polacy przyjeżdżali do Belgii z zamiarem pozostania tam jeżeli nie na stałe, to przynajmniej na kilkanaście lat (chęć dorobienia się).

Wydaje się, że niebagatelną rolę odegrała również głębsza niż w przypadku innych grup imigrantów (np. Włochów, Francuzów czy Hiszpanów) obcość kulturowa Polaków w stosunku do społeczeństwa tego kraju. Do czynników sprzyjających powstawaniu organizacji polonijnych zaliczyć też trzeba liberalną politykę rządu belgijskiego oraz przychylną postawę ludności miejscowej wobec cudzoziemców. Każdy emigrant już po trzymiesięcznym pobycie w Belgii otrzymywał bowiem kartę tożsamości, zapewniającą mu wszystkie prawa (z wyjątkiem politycznych) na równi z Belgami. Natomiast po półrocznym pobycie w gminie cudzoziemiec mógł korzystać w całej rozciągłości z gminnej opieki społecznej, tak jak obywatele belgijscy. Przychylny stosunek władz i społeczeństwa Belgii do obcokrajowców wynikał m. in. z sytuacji ekonomicznej tego kraju (wzmoczone zapotrzebowanie na cudzoziemską siłę roboczą).

W historii polonijnego życia organizacyjnego w Belgii decydującą rolę odegrał także fakt, iż większość przybywających po I wojnie światowej do tego kraju Polaków rekrutowała się z tzw. Westfalczyków. Wyrobiona społecznie

¹ Termin „organizacja” posiada kilka znaczeń. W pierwszym znaczeniu przez organizację rozumie się grupę, zrzeszenie powołane w celu realizacji określonych zadań w sposób racjonalny, ekonomiczny i skoordynowany. W języku potocznym mówi się np. o organizacji młodzieżowej, gospodarczej, partyjnej, mając na myśli tego rodzaju grupy. W drugim znaczeniu przez organizację rozumie się sposób zarządzania i kierowania ludźmi oraz różnymi środkami działania. Organizacja w tym sensie jest zespołem metod i sposobów efektywnego osiągnięcia celów. W trzecim znaczeniu — najogólniej mówiąc — organizacja społeczna dowolnej zbiorowości jest zespołem środków porządkujących zachowania, dążenia i aspiracje członków tej grupy (por. J. Szczępański, *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa 1970, ss. 230-238). W rozważaniach naszych pomija się drugie znaczenie terminu „organizacja”.

emigracja westfalska, która w czasie długiego pobytu za granicą była przedmiotem szowinizmu niemieckiego znalazłszy się na ziemi belgijskiej, zaczęła powoływać organizacje na wzór istniejących w Niemczech. Organizacje te zapewniały im nie tylko pomoc w przewycięzaniu rozlicznych trudności za granicą, ale stwarzały również namiastkę życia w ojczystym kraju.

W rozwoju polonijnego ruchu społeczno-organizacyjnego w Belgii wyodrębnić można trzy etapy: pierwszy — obejmuje okres dwudziestolecia międzywojennego i cechuje się dynamicznym rozwojem organizacji polskich, drugi — to lata II wojny światowej, kiedy polonijny ruch organizacyjny ucichł, ale całkowicie nie wygasł, często działając w konspiracji, etap trzeci obejmuje okres od zakończenia wojny aż do chwili obecnej i charakteryzuje się ponownym ożywieniem działalności organizacji polskich w Belgii.

I. OKRES MIĘDZYWOJENNY

Licząca przed wybuchem II wojny światowej około 60 tys. osób Polonia belgijska należała do lepiej zorganizowanych poza krajem środowisk polskich. Nie było to jednak środowisko jednolite. Pod względem politycznym działające w Belgii organizacje polskie tworzyły bowiem dwie orientacje: jedną, pozostającą pod wpływem kleru oraz przedstawicielstw konsularnych polskich rządów sanacyjnych, oraz drugą, którą tworzyli komuniści, członkowie polskich grup Komunistycznej Partii Belgii (przede wszystkim okręg leodyjski).

1. ORGANIZACJE PRAWICOWE

Polskie życie organizacyjne w Belgii stosunkowo najlepiej rozwijało się w Limburgii. Powstające tam stowarzyszenia polonijne obejmowały początkowo wszystkich Polaków. Do głównych ich zadań należało niesienie pomocy rodakom w razie choroby lub nieszczęśliwego wypadku, prowadzenie akcji kulturalno-oświatowej oraz pielęgnowanie ducha religijno-narodowego. Jedną z najstarszych organizacji był Związek Polaków w Belgii, utworzony w 1923 r. Spełniał on w pewnym stopniu funkcję organizacji centralnej i koordynującej działalność takich towarzystw, jak Stowarzyszenie Mężów Katolickich, Związek Bractw Żywego Różańca, Związek Harcerstwa Polskiego itd. Przy Związkach Polaków w poszczególnych ośrodkach zakładano kasy samopomocy, sekcje teatralne, śpiewacze oraz muzyczne. Napływ Polaków (nie tylko z Niemiec i z Francji, ale również bezpośrednio z kraju) przyczyniał się do powstawania towarzystw gimnastycznych „Sokół”, oddziałów „Strzelca”. Opiek Rodzicielskich, Kół Przyjaciół Harcerzy i Kół b. Wojskowych. Wśród Westfalczyków specjalną popularnością cieszyło się Stowarzyszenie Górników pod wezwaniem św. Barbary, tj. tradycyjny związek westfalski, poprzedzający utworzenie Zjednoczenia Zawodowego Polskiego (Bochum 1902 r.). W miarę upływu czasu towarzystwa te zmieniały swój charakter, który z zawodowego coraz bardziej przekształcał się w towarzyski.

Ogólnie można powiedzieć, że życie organizacyjne Polonii belgijskiej rozwijało się wówczas pomyślnie, o czym świadczy m. in. szybkie tempo wzrostu

liczby towarzystw polskich działających w zagłębiach węglowych południowej Belgii (Mons-Charleroi-Liège). Na początku 1929 r. na terenie tym działało bowiem 31 polskich towarzystw, a w trzy lata później 82, grupujące 2,5 tys. osób².

Omawiając rozwój organizacji polskich w Belgii w dwudziestoleciu międzywojennym należy podkreślić znaczenie 1926 r., kiedy to rozpoczął się przełomowy okres w działalności towarzystw polonijnych. Problem utworzenia w Belgii naczelnej organizacji polskiej wyłonił się na I Zjeździe przedstawicielei kilkunastu towarzystw polonijnych (1926 r.). Na Zjeździe tym powołano Centralny Związek Towarzystw Polskich w Belgii (późniejsza nazwa: Centralny Związek Towarzystw i Organizacji Polskich w Belgii). Organizacja ta zmierzała do zespolenia życia poszczególnych towarzystw i ich administracyjnego objęcia swoją opieką. Teren Belgii został podzielony na cztery okręgi: Leodium, Limburgię Mons i Charleroi. Na czele każdego okręgu stał samorząd spełniający w pewnym stopniu rolę ekspozytury Centralnego Związku. Natomiast w miejscowościach o większych skupiskach Polaków tworzone Komitety Towarzystw Miejscowych, które miały za zadanie koordynowanie poczynań organizacji w danej miejscowości. Do 1934 r. Centralny Związek reprezentował jednak luźne, nie powiązane centralami towarzystwa, a konsolidacja polskiego życia organizacyjnego w tym kraju nie była całkowita. Sytuacja ta uległa zmianie w 1935 r., kiedy to do Związku przystąpiły wszystkie organizacje, posiadające swoje centrale (Związek skupiał wówczas 40 towarzystw, grupujących około 1200 członków)³.

Działające w Belgii w okresie międzywojennym organizacje polonijne o zabarwieniu prawniczym można podzielić na cztery zasadnicze grupy:

- a) organizacje centralne (posiadające w poszczególnych ośrodkach oddziały, sekcje lub koła),
- b) towarzystwa terenowe,
- c) organizacje samodzielne (nie podlegające Centralnemu Związkowi Towarzystw i Organizacji Polskich),
- d) inne organizacje.

Do organizacji centralnych należały: Związek Harcerstwa Polskiego, Główny Komitet Polskich Opiek Rodzicielskich, Związek Towarzystw Kobięcych, Związek Strzelecki, Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”, Związek Byłych Wojskowych i Rezerwistów.

Związek Harcerstwa Polskiego utworzono w setną rocznicę niepodległości Belgii, tj. w 1931 r. Przed 1930 r., poza kilkoma klubami sportowymi (piłkarskimi) oraz nielicznymi gniazdami sokolimi, ograniczającymi swą działalność do prowadzenia ćwiczeń gimnastycznych, nie było w Belgii polskich organizacji młodzieżowych. Stąd też początki harcerstwa polskiego w tym

² Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej: AAN, MSZ) 10788. Raport o strukturze i rozwoju organizacji w okręgu Konsulatu RP w Brukseli (23 III 1932).

³ „Polak w Holandii” nr 5, Heerlen 1935, s. 2.

kraju były dość trudne (kolebką tego ruchu była Limburgia). Pierwszy zlot zorganizowano w Péronnes-lez-Binche w 1933 r. (wzięło w nim udział 250 harcerek i harcerzy z całej Belgii)⁴. W Brukseli działało wówczas Koło Przyjaciół Harcerstwa pod patronatem posła RP T. Jackowskiego oraz konsula Chiczewskiego. Głównym zadaniem Koła było niesienie pomocy materialnej. Pomocy organizacjom harcerskim udzielał także Światowy Związek Polaków z Zagranicy oraz Komitet Współpracy z Organizacjami Polskimi w Belgii.

Liczba młodych Polaków należących do organizacji harcerskich w Belgii szybko rosła. Podczas gdy na przełomie 1934/1935 r. harcerstwo zrzeszało 401 przedstawicieli młodzieży polonijnej, to w roku szkolnym 1936/1937 liczba ta wzrosła do 1252⁵. Ogółem w 1934 r. harcerstwo polskie w Belgii skupiało ponad 30% młodzieży polonijnej uczęszczającej do polskich szkół lub na polskie kursy⁶. Natomiast w 1938 r. Związek Harcerstwa Polskiego w Belgii liczył 8 hufców, obejmujących 60 drużyn żeńskich i męskich, tj. około 1600 członków w wieku od 7 do 16 lat⁷.

Harcerstwo odgrywało ważną rolę w życiu młodych Polaków osiedlonych w Belgii. Stanowiło ono, obok szkolnictwa polonijnego, jeden z najistotniejszych czynników wychowawczych. Szczególną rangę nabierały organizowane co roku obozy letnie. Po całorocznym pobycie w środowisku walońskim lub flamandzkim dzieci miały możliwość spędzenia czasu w wyłącznie polskim otoczeniu⁸.

Główny Komitet Polskich Opiek Rodzicielskich powołano w 1933 r. na Zjeździe Polskich Opiek Rodzicielskich⁹. Zasadniczym dezyderatem uczestników Zjazdu było zwiększenie liczby nauczycieli i godzin wykładowych języka polskiego. Omawiano również sprawę udziału Opiek Rodzicielskich w wydatkach na szkolnictwo polonijne oraz wciągnięcia do świadczeń na cele oświatowe całego tutejszego wychodźstwa¹⁰.

W 1933 r. Polskie Opieki Rodzicielskie istniały w 24 miejscowościach Belgii, a w trzy lata później w 28 ośrodkach tego kraju, przy czym szczególną

⁴ J. Strycharska, *Rozwój harcerstwa polskiego w Belgii*. „Polacy Zagranicą” 1937, nr 11, s. 27.

⁵ AAN, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, 329.

⁶ „Ilustrowany Kurier Codzienny” z 5 V 1934.

⁷ AAN, MSZ 10979. Pismo Konsulatu RP w Brukseli do Ministerstwa Spraw Zagranicznych (17 III 1938).

⁸ Ogółem w latach 1934-1937 w letnich obozach harcerskich udział wzięło 579 przedstawicieli belgijskiej młodzieży polonijnej (w tym 274 harcerek i 305 harcerzy) — por. „Polacy Zagranicą” 1937, nr 11, s. 27.

⁹ AAN, MSZ 10789. Sprawozdanie ze Zjazdu Polskich Opiek Rodzicielskich, przesłane z Konsulatu RP w Brukseli do Ministerstwa Spraw Zagranicznych (25 X 1933).

¹⁰ AAN, MSZ 10789. Statut Głównego Komitetu Polskich Opiek Rodzicielskich w Belgii. W statucie tym czytamy m. in.: „Główny Komitet Polskich Opiek Rodzicielskich udziela pomocy materialnej i moralnej szkolnictwu polskiemu w Belgii i popiera organizacje młodzieży o charakterze wychowawczym, jak harcerstwo, koła Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża itp., celem wychowania młodzieży w duchu katolickim, narodowym i państwowym”.

aktywność wykazywała organizacja w Waterschei (Limburgia)¹¹. Od Walnego Zjazdu w 1936 r. wszystkie Opieki pełniły jednocześnie funkcję Kół Przyjaciół Harcerstwa.

Związek Towarzystw Kobięcych najdłużej opierał się wpływom organizacji centralnej, zachowując swoją niezależność. Kolebką polskich organizacji kobiecych była Limburgia (w 1926 r. w Winterslag powstało pierwsze Koło Polek). Za przykładem tej kolonii w przeciągu dwóch lat podobne koła zorganizowano w innych ośrodkach polonijnych tego kraju. W 1933 r. utworzony na Walnym Zjeździe delegatek towarzystw kobiecych Związek podzielono na dwa okręgi: Limburgię oraz Mons. Podejmowane próby założenia kół w innych okręgach oraz przyłączenia do Związku organizacji kobiecych z Holandii nie powiodły się.

Działalność organizacji kobiet polegała m. in. na urządzaniu obchodów świąt narodowych, odczytów, wystaw, wycieczek, prowadzeniu akcji samokształceniowej (w 1936 r. uruchomiono trzy świetlice w: Winterslag, Waterschei, Zwartberg). Stan liczebny tej organizacji wahał się w granicach 1000 - 1200 członkiń (19 kół)¹².

Związek Strzelecki. Pierwszy oddział „Strzelca” powstał w Liège w 1929 r.¹³ Była to organizacja subsydiowana przez polskie czynniki rządowe, stanowiąca konkurencję dla cieszącego się wśród wychodźstwa polskiego dużą popularnością „Sokoła”. W 1932 r. w zagłębiach węglowych południowej Belgii działało już pięć oddziałów strzeleckich liczących 165 członków, którzy często wywodzili się spośród byłych działaczy klubów sportowych¹⁴. W późniejszym okresie oddziały strzeleckie istniały prawie w każdej większej kolonii polskiej (w 1936 r. Związek ten skupiał ponad tysiąc członków)¹⁵.

Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” utworzono w marcu 1925 r. Ze względu na duże zainteresowanie robotników polskich lekkoatletyką, którą „Sokół” szczególnie propagował, organizacja ta rozwijała się w Belgii pomyślnie (w 1937 r. Związek liczył około 300 członków, przeważnie młodzież w wieku 15 - 25 lat)¹⁶.

¹¹ AAN, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, 109. Pismo Konsulatu RP w Brukseli do Światowego Związku Polaków z Zagranicy (8 X 1936); „Wiarus Polski” z 27 II 1933, Lille 1933.

¹² AAN, MSZ 10792. Pismo Konsulatu RP w Brukseli, skierowane do Ministerstwa Spraw Zagranicznych (20 IX 1938).

¹³ Trzeba tutaj zaznaczyć, że w polskich ośrodkach akademickich w Belgii oddziały strzeleckie istniały już przed wybuchem I wojny światowej. W 1913 r. Związek Strzelecki skupiał około 300 członków (por. P. Górecki, *Polskie organizacje militarne za granicą*, „Wiadomości Polskie” nr 36, Piotrków 1915, ss. 11 - 12; S. Eichler, *Na marginesie historii Związku Strzeleckiego w Belgii*, „Niepodległość” t. VI, Londyn 1958, ss. 86 - 93; J. Głuchowski, *Okręg belgijski Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckiego, lata 1909 - 1914*, „Niepodległość” t. VI, Londyn 1958, ss. 78 - 86).

¹⁴ AAN, MSZ 10788. Raport o strukturze i rozwoju organizacji.

¹⁵ AAN, MSZ 10380. Sprawozdanie referenta oświatowego W. Marcinkowskiego za rok 1936/1937.

¹⁶ „Ilustrowany Kurier Codzienny” z 16 IV 1938.

Związek Byłych Wojskowych i Rezerwistów. W 1935 r. organizacja ta posiadała 11 sekcji, skupiających 350 osób¹⁷.

Spośród organizacji terenowych wyodrębnić można: towarzystwa kulturalno-oświatowe, kółka teatralne, śpiewacze i muzyczne, organizacje sportowe, towarzystwa spółdzielcze.

Do towarzystw kulturalno-oświatowych należały przede wszystkim Stowarzyszenia Górników pod wezwaniem św. Barbary, obejmujące prawie wszystkich robotników polskich w danej kolonii. Pierwsze takie stowarzyszenie na terenie Belgii powstało w 1923 r. w Péronnes-les-Binche, a następne w Hautrage-Etat i Waterschei. Ogółem w 1936 r. działało w Belgii 15 towarzystw kulturalno-oświatowych¹⁸. Organizacje te zajmowały się przede wszystkim urządzaniem obchodów, uroczystości i wszelkiego rodzaju zebrań.

Wśród Polonii belgijskiej popularne również były kółka teatralne, śpiewacze i muzyczne (zwłaszcza w Limburgii). Wszystkie one zrzeszone były w Związku Okręgowym, który rokrocznie organizował konkurs o puchar przechodni. W 1936 r. w Belgii działało dziewięć towarzystw teatralnych, trzy śpiewacze oraz dwa muzyczne¹⁹.

Z inicjatywy młodzieży polonijnej rozwijał się w tym kraju także sport polski. Szczególną popularność zdobyły kluby piłki nożnej (w latach 1930 - 1932 w Belgii zorganizowano 12 takich klubów, przy czym dwa z nich zostały zarejestrowane w belgijskiej Federacji)²⁰. Piłkarze zasilili później oddziały Związku Strzeleckiego. Przy oddziałach strzeleckich działały natomiast drużyny siatkówki i koszykówki, a gniazda „Sokoła” od wielu lat rozwijały lekkoatletykę.

W 1934 r. grupa młodzieży polskiej z Belgii (30 osób) wzięła udział w I Igrzyskach Sportowych Młodzieży Polskiej z Zagranicy i w jej I Zlocie²¹. Natomiast w II Igrzyskach Sportowych Polaków z Zagranicy udział wzięło 50 zawodniczek i zawodników reprezentujących ten kraj²².

Trzeba tutaj dodać, że w wielu skupiskach polskich w Belgii urządzano zawody sportowe. Zawody lekkoatletyczne odbywały się m. in. w Eisden, Zwartberg, Liège i Beringen. Prawie w każdą niedzielę rozgrywały też mecze (również z zespołami belgijskimi) polonijne drużyny siatkówki i koszykówki. Natomiast w okresie letnim urządzano obozy sportowe (wspomina o nich w swoim pamiętniku m. in. S. Gurdziel, który w 1938 r. pełni funkcję zastępcy, a w r. 1939 szefa takiego obozu)²³.

¹⁷ „Polak w Holandii” nr 5, Heerlen 1935, s. 2.

¹⁸ Oprócz 7 towarzystw pod wezwaniem św. Barbary działały 2 Towarzystwa Kulturalno-Oświatowe „Jedność”, Stowarzyszenie Polaków „Polonia” i „Ognisko”, Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe św. Wojciecha, Związek Robotników Polskich, Związek Polaków oraz Rodzina b. Wojskowych (AAN, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, 109. Pismo Konsulatu).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ AAN, MSZ 10788. Raport o strukturze i rozwoju organizacji.

²¹ „Polacy Zagranicą” 1937, nr 11, s. 14.

²² „Polacy Zagranicą” 1939, nr 5, s. 55.

²³ „Wiadomości Polonijne” nr 7/22 z 1 - 15 IV 1974, Interpress Warszawa.

Uznanie wychodźstwa polskiego w Belgii zdobyły także towarzystwa spółdzielcze. W początkowym zwłaszcza okresie pobytu za granicą Polacy organizowali się w stowarzyszeniach o charakterze samopomocowym, tj. Kasach Wzajemnej Pomocy na wypadek choroby lub śmierci. Inicjatorami i autorami statutu tych kas byli ówczesni członkowie Zarządu Centralnego Związku Towarzystw Polskich w Belgii — M. Grzelak oraz I. Andersz. Większość kas posługiwała się jednak własnymi statutami i regulaminami. W 1931 r. Centralny Związek Towarzystw Polskich w Belgii uchwalił założenie kas samopomocy we wszystkich ośrodkach skupiających ponad 30 Polaków. W 1932 r. na terenie południowej Belgii działało 14 kas, skupiających 750 członków²⁴. Niektóre z tych kas zostały zatwierdzone przez belgijskie Ministerstwo Pracy i mogły korzystać z zasiłków rządowych.

Do organizacji samodzielnych należały: Opieka nad Akademiem Polskim, Koło Studentów Polaków w Louvain, Komitet Współpracy z Polskimi Organizacjami Społecznymi, Polski Czerwony Krzyż.

W 1926 r. utworzono w Belgii Opiekę nad Akademiem Polskim, organizację zajmującą się udzielaniem pomocy studiującym w tym kraju Polakom. Natomiast Koło Studentów Polaków w Louvain było jednym z kół studenckich działających w większych ośrodkach akademickich Belgii. Celem jego było organizowanie życia studenckiego w jego różnych przejawach, a mianowicie: intelektualnym, samopomocowym i towarzyskim. W 1935 r. Koło liczyło 15 osób.

Utworzony w grudniu 1934 r. Komitet Współpracy z Polskimi Organizacjami Społecznymi w Belgii „postawił sobie za cel niesienie pomocy kulturalno-oświatowej i materialnej organizacjom terenowym”²⁵. Obok prowadzenia szeroko zakrojonej akcji szkolnej i przedszkolnej Komitet zajmował się pracą kulturalną i wydawniczą (materialne poparcie i wprowadzenie na teren Belgii miesięcznika „Polak w Holandii”).

Do wszystkich ośrodków polonijnych w Belgii docierał Polski Czerwony Krzyż. Członkowie tej organizacji znajdowali się na miejscu katastrof, podczas strajków, u chorych i uwięzionych. W 1933 r. PCK skupiał 600 członków, a w 1935 r. ponad tysiąc²⁶. Dążeniem delegata Polskiego Czerwonego Krzyża w tym kraju było zrzeszenie całej młodzieży szkolnej w Kołach Młodzieżowych PCK.

Pozostałą grupę organizacji polskich tworzyły: Komitet Opieki Kulturalnej nad Wychodźstwem Polskim, Polska Misja Katolicka, Centralny Komitet Pomocy Bezrobotnym, Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego.

Komitet Opieki Kulturalnej nad Wychodźstwem Polskim w Belgii, którego głównym celem było współdziałanie z coraz liczniejszymi na terenie tego kraju towarzystwami robotniczymi, utworzo-

²⁴ „Wiarus Polski” nr 41, Lille 1932.

²⁵ AAN, Światowy Związek Polaków z Zagranicy 109. Sprawozdanie z działalności Komitetu Współpracy z Polskimi Organizacjami Społecznymi w Belgii za rok 1935/1936.

²⁶ „Wiarus Polski” luty 1935, Lille.

no w 1923 r. Działalność tej organizacji miała charakter dorywczy i okolicznościowy. Delegaci Komitetu (przeważnie studenci polscy z Antwerpii i Leodium) odwiedzali środowiska polskie, uczestnicząc w obchodach narodowych i lokalnych uroczystościach. Jednym z głównych celów działania Komitetu było sprawowanie opieki nad szkolnictwem polskim w Belgii.

W styczniu 1926 r. została powołana w Belgii Polska Misja Katolicka, a w roku następnym rozszerzono jej kompetencje na Holandię i Danię. Do głównych celów tej organizacji należało zapewnienie opieki religijnej Polakom-katolikom oraz utrzymywanie kontaktów z kołami kościelnymi, naukowymi, prasą i społeczeństwem tych krajów. Polska Misja Katolicka organizowała stałe dojazdy księży do większych ośrodków robotniczych (nabożeństwa polskie, nauczanie religii), zakładała i popierała ochronki oraz szkoły polskie, otaczając szczególną opieką młodzież polonijną. Przy Misji działało Polskie Katolickie Biuro Prasowe, udzielające informacji o życiu katolików w Polsce i na emigracji²⁷.

W okresie światowego kryzysu gospodarczego utworzono w Belgii Centralny Komitet Pomocy Bezrobotnym. Cudzoziemcy (w tym również Polacy) pozbawieni pracy w jednym przedsiębiorstwie nie mieli bowiem prawie żadnej możliwości zatrudnienia w innym zakładzie. Komitet wezwał społeczeństwo tego kraju do ogólnej ofiarności na rzecz bezrobotnych (we wszystkich większych ośrodkach polskich powstawały Miejskowe Komitety Pomocy Bezrobotnym). W 1932 r. w miejsce dotychczasowego Komitetu powołano Polski Komitet Dobroczynności.

W 1937 r. powołano w Belgii Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego. Członkowie tej organizacji (przeważnie nauczyciele polonijni oraz działacze związani z ruchem młodzieżowym) zajmowali się dostarczaniem koloniom polskim książek, czasopism, urządzaniem bibliotek oraz utrzymywaniem kontaktów z pokrewnymi organizacjami zawodowymi w kraju.

2. ORGANIZACJE LEWICOWE

Polscy komuniści w Belgii pilnie śledzili wydarzenia w Polsce. Popierali oni walkę klasy robotniczej, protestowali przeciwko polityce zbliżenia z Niemcami oraz przeciwko przejawom terroru. Należeli oni do nielegalnie działających polskich grup Komunistycznej Partii Belgii²⁸. Przewodził w tym względzie okręg leodyjski, w którym robotnicy odznaczeni się dużym stopniem wyrobienia klasowego. W okręgu tym w 1924 r. pojawili się dwaj działacze,

²⁷ T. Kotowski, *Polska Misja Katolicka w Belgii, Holandii i Danii*. „Wychodźca” 1927, nr 33, s. 10.

²⁸ Komunistyczna Partia Belgii utworzona została w 1921 r. Przez dłuższy czas pozostawała partią skupiającą niewielką liczbę członków. Na wzroście liczebnym KPB zaważyły dopiero wydarzenia 1932 r. Latem tego roku górnicy belgijscy proklamowali strajk powszechny, w którym znaczną rolę odegrała walka członków partii komunistycznej. W 1939 r. KPB liczyła 10 tys. członków, przy czym największą popularność zdobyła wśród górników, metalowców i robotników portowych (por. *IV Zjazd Komunistycznej Partii Belgii — kwiecień 1963*. Warszawa 1963, s. 65).

Edmund i Tadeusz Engelhardowie, którzy jako członkowie KPP musieli opuścić Warszawę. Założyli oni w Belgii Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, którego głównym zadaniem było szerzenie świadomości klasowej wśród robotników polskich. W 1929 r. dwóch braci Engelhardów oraz 14 innych Polaków policja belgijska aresztowała i wydalila z obszaru tego kraju. Ze względu na masowe ekspulsje i represje (1929-1932) polski ruch lewicowy w Belgii został osłabiony. Tym niemniej w ramach Związku Kulturalno-Oświatowego (działającego jeszcze legalnie) kontynuowano pracę wśród emigracji polskiej. Półoficjalnie rozwijała się natomiast działalność Czerwonej Pomocy, organizacji o zasięgu międzynarodowym, niosącej pomoc więźniom politycznym. Do działaczy tej organizacji należeli przeważnie górnicy polscy, członkowie Komunistycznej Partii Belgii. Szeregi Związku Kulturalno-Oświatowego oraz Czerwonej Pomocy zasilili również Polacy (około 3 tys. osób), przybyli do Belgii w latach 1928-1929²⁹.

Władze belgijskie z uwagą śledziły coraz bardziej lewicową działalność Polaków. Mnożyły się aresztowania, rewizje oraz wydalenia. Policja zarejestrowała podejrzanych o działalność lewicową Polaków. Pomimo to wielu emigrantów polskich w Belgii wzięło udział w pochodzie pierwszomajowym 1930 r., który udał się pod więzienie w Liège. Uczestnicy tego pochodu domagali się uwolnienia I sekretarza Komunistycznej Partii Belgii — J. Lacheau. Wielu demonstrantów dotkliwie wtedy pobito, a około 700 Polaków wydalono z Belgii³⁰. Od tej pory, pod naciskiem polskich władz konsularnych, rząd Belgii zakazał Polakom jakiegokolwiek udziału w życiu politycznym i społecznym, organizowania zebrań oraz nawiązywania kontaktów z ugrupowaniami belgijskimi. Mimo stosowanych przez Belgię represji, Polacy brali masowo udział w ruchu strajkowym. W 1932 r. uczestniczyli oni m. in. w strajku generalnym, zorganizowanym przez Komunistyczną Partię Belgii oraz związki zawodowe (po tym wydarzeniu wydalono ponad 200 Polaków z okręgu leodyjskiego)³¹.

W 1934 r. do Belgii przybyło około 6 tys. działaczy i członków Komunistycznej Partii Niemiec (chroniących się przed terrorem nazistów)³². Zbiegłym z Niemiec komunistom polskim udzielano w Belgii wszelkiej pomocy poprzez działające tam Komitety Niesienia Pomocy Antyfaszystom Niemieckim. Natomiast w 1936 r., w chwili wybuchu wojny domowej w Hiszpanii, wielu przedstawicieli Polonii belgijskiej udało się do tego kraju, by w oddziałach Brygady Międzynarodowej im. J. Dąbrowskiego i A. Mickiewicza walczyć przeciwko faszystom³³. Polacy wspomagali walczącą Hiszpanię również poprzez organizowanie zbiórki odzieży i pieniędzy (Komitety

²⁹ Archiwum Komitetu Centralnego PZPR, osobowe 6194. Wspomnienia L. Warmuza.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Archiwum KC PZPR, 382/VI-9. Z referatu wygłoszonego na I Zjeździe PPR; T. Panecki, *Polacy w belgijskim ruchu oporu 1940-1944*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1976, nr 4, s. 46.

Niesienia Pomocy Republice Hiszpańskiej). W 1937 r. do Belgii przybyło kilka transportów (około 3 tys.) sierot po poległych bojownikach hiszpańskich. Do zakończenia walk w Hiszpanii (1939 r.) dzieci te przebywały wśród polskich i belgijskich rodzin.

II. OKRES II WOJNY ŚWIATOWEJ

Wybuch II wojny światowej oraz okupacja niemiecka otworzyły następny etap w dziejach polskiego ruchu społeczno-organizacyjnego w Belgii. Naczelnym hasłem działania Polonii belgijskiej stała się wówczas walka z okupantem, przy czym trzeba tutaj zwrócić uwagę na dwa zasadnicze momenty:

1. Polski ruch oporu w Belgii nie rozwijał się samodzielnie, lecz w ramach formacji belgijskich (Frontu Niepodległości, Frontu Walonów czy Tajnej Armii).

2. Mimo iż cel działania wszystkich Polaków był wspólny, uczestniczyli oni w dwóch odłamach ruchu oporu, a mianowicie w lewicowym i prawicowym. W nurcie lewicowym brali udział głównie robotnicy z okręgu leodyjskiego i Limburgii, natomiast słabszy liczebnie odłam nurtu prawicowego podlegał emigracyjnemu rządowi polskiemu w Londynie.

Lewicowym odłamek polskiego ruchu oporu w Belgii kierował powołany w ramach Frontu Walonów (*Front des Wallons*) w czerwcu 1942 r. Polski Komitet Wyzwolenia im. Tadeusza Kościuszki³⁴. Organizacja ta ogłosiła *Apel do Polaków. Pod sztandarem Kościuszki do walki z okupantem*. Pod koniec 1943 r. Komitet skupiał 120 członków, którzy tworzyli 12 grup operacyjnych³⁵. Do głównych zadań Komitetu należało: 1) wcielenie do szeregów tej organizacji wszystkich antyfaszystów (bez względu na wyznanie i poglądy), 2) obrona Polaków przed wysłaniem na roboty do Niemiec, 3) prowadzenie pracy propagandowej i uświadamiającej, 4) udzielanie pomocy rodzinom poległych, zamordowanych lub deportowanym więźniom, 5) prowadzenie akcji sabotażowych i dywersyjnych, 6) likwidowanie gestapowców i konfidentów³⁶.

Trzeba tutaj zaznaczyć, że przed powołaniem Komitetu Wyzwolenia istniały już formacje, które stanowiły sekcje lub grupy polskie belgijskiego ruchu oporu. Przodował w tym względzie okręg leodyjski. Jesienią 1940 r. zorganizowano tam 130-osobową grupę polską, która przybrała nazwę: *Organizacja Oporowa*³⁷. Natomiast w ramach działającego na tym terenie Frontu Walonów odrębną sekcję utworzyło 112 Polaków³⁸. Około 120 Polaków należało również do powołanego w 1941 r. przez Front Niepodległości oddziału belgijskiej Armii

³⁴ Archiwum KC PZPR, 354/VI/249. Materiały dotyczące polskiego, lewicowego ruchu oporu w okręgu leodyjskim.

³⁵ T. Panecki, *op. cit.*, s. 50.

³⁶ Archiwum KC PZPR, osobowe 6194. Wspomnienia L. Warmuza.

³⁷ M. Juchniewicz, *Polacy w europejskim ruchu oporu 1939-1945*. Warszawa 1972, s. 56.

³⁸ *Ibidem*, s. 56.

Partyzanckiej³⁹. Polskie oddziały tej organizacji istniały także w okręgach Mons i Charleroi. Natomiast 140 polskich robotników z Leodium i Seraing należało do oddziałów Milicji Związków Zawodowych⁴⁰. Głównym zadaniem tych ostatnich formacji było organizowanie strajków protestacyjnych przeciwko wywożeniu robotników na przymusowe roboty do Rzeszy.

Polscy komuniści działali również w belgijskiej Limburgii. Na tym terenie działał m. in. E. Gierek, który w dużym stopniu przyczynił się do połączenia polskich i belgijskich grup ruchu oporu w jedną organizację, która przybrała nazwę Białej Brygady⁴¹.

Polacy wraz z Belgiami oraz robotnikami innych narodowości prowadzili działalność sabotażową i dywersyjną, dezorganizowali transport niemiecki oraz pomagali w ucieczkach jeńcom radzieckim⁴².

Równoległe z lewicowym odłamek polskiego ruchu oporu w Belgii w kraju tym rozwijał swoją działalność nurt prawicowy, któremu przewodziła Polska Organizacja Walki o Niepodległość (POWN), utworzona we Francji we wrześniu 1941 r.⁴³ Organizacja ta zajmowała się przede wszystkim prowadzeniem wywiadu oraz propagandy antyniemieckiej. Zadaniem jej była nie tyle walka zbrojna z okupantem, co odciążenie wychodźstwa od ruchu komunistycznego i wykorzystanie go dla własnych rozgrywek politycznych. Trzeba jednak zauważyć, że w szeregach POWN znalazło się wielu Polaków pragnących zbrojnej walki z niemieckim okupantem. Na terenie Belgii organizacja ta zaczęła działać w 1942 r. w ramach okręgu „Pomorze” należącego do grupy POWN Północnej Francji⁴⁴. Na czele belgijskiej sieci POWN stał nauczyciel polonijny — E. Pomorski, pod przywództwem którego działało około 500 osób⁴⁵. Placówki tej organizacji istniały w Mons, Charleroi, Liège i Limburgii. W okręgu Eisden J. Fabiańczyk (z zawodu szewc) utworzył w końcu 1940 r. Polską Organizację Wojskową⁴⁶. Zajmowała się ona przede wszystkim prowadzeniem wywiadu oraz udzielaniem pomocy osobom poszukiwanym przez Niemców. W końcu 1941 r. organizację tę nazwano Podokręgiem POWN „Bytom”, który obejmował teren belgijskiej i holenderskiej Limburgii.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 57 oraz wywiad z A. Grabarkiem, który stał na czele robotników polskich należących do tej organizacji.

⁴¹ S. Okęcki, *Polacy w belgijskim ruchu oporu*. „Polityka” 1973, nr 45.

⁴² Trudno tutaj nawet w wielkim skrócie omówić wszystkie akcje, w których uczestniczyli robotnicy polscy. Grupy polskie wysadziły m. in. wieżę wyciągową w kopalni „Gosse”, zawaliły szyb w kopalni „Bon Bouvèr”, zlikwidowały szefa Gestapo w Liège, wysadziły kilka pociągów.

⁴³ W. Pobóg-Malinowski, *Wojskowy i konspiracyjny wysiłek polski we Francji w latach 1939 - 1945*. Paryż 1946, ss. 65 - 69.

⁴⁴ M. Juchniewicz, *op. cit.*, s. 58.

⁴⁵ K. Maj, *Działalność PPR i organizacji demokratycznych wśród emigracji polskiej w Belgii 1944 - 1948*. „Z pola walki” 1971, nr 4, s. 118.

⁴⁶ *Ibidem*.

W czerwcu 1944 r., po wylądowaniu aliantów w północno-zachodniej Francji, belgijski ruch oporu zwiększył swoją aktywność, koncentrując uwagę przede wszystkim na niszczeniu umocnień wojsk niemieckich oraz na dywersji i atakowaniu transportów wojskowych. W działaniach tych uczestniczyli także Polacy, biorąc następnie aktywny udział w wyzwolaniu belgijskich miast, osiedli oraz obozów jenieckich. Ogółem w belgijskim ruchu oporu w latach 1940 - 1944 udział wzięło około 2 tys. Polaków⁴⁷.

III. OKRES POWOJENNY

Po zakończeniu wojny rozpoczęła się batalia o odbudowę polskiego życia społeczno-organizacyjnego w Belgii. Istniejący wówczas rozłam polityczny wychodźstwa nie ominął również belgijskiego skupiska Polaków. Z chwilą zakończenia działań wojennych mocno zróżnicowana pod względem politycznym Polonia belgijska nie posiadała organizacji jednoczącej wysiłki poszczególnych ugrupowań. Ogólnie rzecz biorąc, organizacje polskie w tym okresie tworzone były przez dwa rywalizujące ze sobą odłamy emigracyjne, a mianowicie tych, którzy popierali władzę ludową w kraju oraz tych, którzy opowiadali się za polityką rządu londyńskiego.

We wrześniu 1944 r. w ośrodkach zamieszkałych przez Polaków, miejscowi komuniści, uczestnicy ruchu oporu, podejmowali próby powołania organizacji, skupiającej wszystkich zwolenników programu PKWN w Lublinie. W okręgu leodyjskim utworzyli oni Związek Emigrantów Polskich. Celem tej organizacji było „złączenie wszystkich Polaków antyfaszystów, bez różnicy rasy i wyznania”⁴⁸. Związek zakładał popieranie polityki PKWN, dalszą mobilizację wychodźstwa do walki o ostateczne zwycięstwo nad hitleryzmem oraz przygotowanie Polonii do powrotu do kraju. Tego samego miesiąca i roku na zjeździe b. uczestników ruchu oporu (12 września 1944) w Jemeppe powstała podobna organizacja, ale o znacznie szerszym zasięgu. Był to Związek Patriotów Polskich w Belgii (ZPP). W ciągu niespełna dwóch miesięcy w okręgu leodyjskim utworzono 14 oddziałów tej organizacji, skupiających ponad 2 tys. Polaków⁴⁹. Jednym z głównych celów, jakie stawiał sobie ZPP, było pozyskanie ogółu wychodźstwa dla Polski Ludowej. Mimo iż placówki rządu emigracyjnego w Londynie utrudniały działalność tej organizacji, ZPP szybko przekształcał się w instytucję obejmującą całą Polonię belgijską. W ślad za okręgiem leodyjskim podążali Polacy z Charleroi. W październiku 1944 r. w Gilly zwołano wiec jedności Polaków, który zgromadził ponad 600 osób. Po wiecu rozpoczęto zapisy do ZPP i na „pierwszy rzut” zgłosiło się 70 osób⁵⁰. Od tej pory co niedzielę w większych ośrodkach polonijnych odbywały się zebrania, podczas których notowano napływ nowych członków. Pod koniec 1944 r. oddziały Związku Patriotów Polskich w Belgii działały we

⁴⁷ M. Juchniewicz, *op. cit.*, s. 59.

⁴⁸ K. Maj, *op. cit.*, s. 121.

⁴⁹ Archiwum KC PZPR, osobowe 6194. Wspomnienia L. Warmuza.

⁵⁰ „Tygodnik Polski” (wyd. na Belgie), nr 24, Paryż 1969, s. 21.

wszystkich większych skupiskach polskich w tym kraju. W grudniu tegoż roku zwołano w Brukseli ogólnokrajowy zjazd ZPP, na którym uchwalono statut organizacji (ogłoszony aktem nr 996 w „Moniteur Belge” z 21 X 1944) oraz wytyczono program jej działania.

Związek Patriotów Polskich w Belgii od chwili powstania aż do dnia dzisiejszego przejawia bardzo ożywioną działalność. Od początku swego istnienia skupiał rzesze Polaków osiedlonych w Belgii, uświadamiał ich politycznie, jednocząc wokół Rządu Jedności Narodowej. ZPP ogłosił zbiórkę na Fundusz dla Dzieci w Polsce i odbudowę kraju, organizował kursy języka polskiego, udzielał pomocy inwalidom, sierotom, starcom oraz formował transporty repatriacyjne.

Wysiłki zjednoczeniowe czyniowe przez ZPP szybko przyniosły efekty. W dniach 28 i 29 maja 1946 r. na I Zjeździe Wychodźstwa Polskiego w Belgii utworzono Radę Narodową Polaków w Belgii, zrzeszającą następujące organizacje (wzajemnie od siebie niezależne): Związek Patriotów Polskich, Związek Kobiet im. M. Konopnickiej, Związek Młodzieży Polskiej „Grunwald”, Związek b. Uczestników Walk o Niepodległość Polski, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Stowarzyszenie Żydów Polskich, Zrzeszenie Obywateli Polskich oraz Związek Kupców i Przemysłowców Polskich. Oprócz tego w składzie Rady znalazły się dwie partie polityczne, a mianowicie Polska Partia Robotnicza (PPR), licząca pod koniec 1946 r. ponad 1 400 członków, oraz Polska Partia Socjalistyczna (PPS), pod koniec 1946 r. skupiająca około 180 członków⁵¹. Ogółem w 1946 r. Rada skupiała organizacje liczące ponad 7 tys. członków, z których najliczniejszy był Związek Patriotów Polskich (2,5 tys. osób)⁵². W skład 28-osobowej Rady Narodowej wchodziłi przedstawiciele 13 organizacji oraz reprezentanci okręgowi. Do zadań Rady należało m. in.: reprezentowanie wychodźstwa wobec władz Polski i Belgii, udzielanie pomocy przedstawicielom urzędów polskich w tym kraju w dziedzinie repatriacji, oświaty, opieki konsularnej i społecznej, udział w dziele odbudowy Polski. Naczelnym jednak zadaniem Rady Narodowej było pełne zjednoczenie wychodźstwa polskiego w Belgii oraz przygotowanie Polaków do powrotu do kraju.

Rada Narodowa działa po dziś utrzymując ścisłe kontakty z krajem. Z jej inicjatywy powstawały w Belgii komitety: Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, Olimpijskie, Odbudowy Zamku Warszawskiego, a w ostatnim czasie Komitet Budowy Centrum Zdrowia Dziecka. Aktualnie Rada Narodowa zrzesza następujące organizacje: Związek Patriotów Polskich, Związek Kobiet im. M. Konopnickiej, Związek b. Uczestników Walk o Niepodległość Polski, a także zespoły pieśni i tańca, zespoły muzyczne oraz sportowe. Długoletnim prezesem tej organizacji jest J. Szala.

Mimo iż od samego początku okresu powojennego na terenie Belgii przodującą pozycję utrzymał polonijny nurt lewicowy, równoległą działalność roz-

⁵¹ Archiwum KC PZPR, 382/VI-10. Sprawozdanie organizacyjne Rady Narodowej Polaków w Belgii z 29 XI 1946.

⁵² K. M a j, *op. cit.*, s. 130.

wijała założona w lutym 1946 r. Rada Polonii. Spełniała ona rolę komórki powołanego w maju 1945 r. Związku Polaków w Belgii (kontynuacja działalności przedwojennej). Związek Polaków w Belgii stanowił organizację konkurencyjną w stosunku do towarzystw wchodzących w skład Rady Narodowej. Organizacja ta posiadała przeważające wpływy w środowisku starej emigracji zarobkowej w okręgach górniczych (przede wszystkim w Limburgii). Trzeba tutaj dodać, że każdorazowy prezes Związku Polaków w Belgii pełnił automatycznie funkcję prezesa Rady Polonii. Podobnie, każdy Polak, którego organizacja wchodziła w skład Rady Polonii był jednocześnie członkiem Związku Polaków w Belgii. Członkami-założycielami Rady Polonii były: Związek Polaków w Belgii, Stowarzyszenie Polaków w Brukseli, Polska Organizacja Walki o Niepodległość, Polska Organizacja Wojskowa, Związek Nauczycielstwa Polskiego oraz stowarzyszenia katolickie. Każda z organizacji wchodzących w skład Rady Polonii zachowywała swoją autonomię oraz dotychczasową strukturę organizacyjną. Ogółem pod koniec 1946 r. organizacje te skupiały około 3 tys. osób⁵³.

Z udziałem Związku Polaków powstawały w Belgii Komitety Pomocy Uchodźcom, Starcom, Komitety Gwiazdkowe, Kolonii Letnich. W 1948 r. prezesem Zarządu Głównego Rady Polonii był T. Zdanowicz, a funkcję sekretarza generalnego pełnił E. Pomorski⁵⁴.

Trzeba tutaj podkreślić, że znaczna część Polaków należących do Związku Polaków nie popierała linii politycznej tej organizacji, mimo że nie akceptowali oni lub nie w pełni akceptowali przemian ideologiczno-politycznych zachodzących w Polsce Ludowej. Z czasem w organizacji tej przybierał na sile prąd przeciwny orientacji londyńskiej, odnoszący się wobec władz Polski z pewną rezerwą, ale zachowujący więź z krajem ojczystym. Prąd ten był szczególnie silny w środowiskach górników polskich, którzy często włączali się do akcji kierowanych przez Radę Narodową. Z tych też względów w dalszej części tego artykułu pomijamy kwestię dwóch (czy jednej orientacji) Polonii belgijskiej i przedstawiamy krótką charakterystykę poszczególnych organizacji, z uwzględnieniem przede wszystkim charakteru ich działania.

1. PARTIE POLITYCZNE

Polska Partia Socjalistyczna (PPS). W czerwcu 1946 r. odbyło się zebranie Centralnego Kierownictwa PPS w Belgii. Na zebraniu tym grupa PPS-owców zerwała z obozem londyńskim i przystąpiła do Rady Narodowej Polaków w Belgii. PPS była jednak partią stosunkowo nieliczną, gdyż pod koniec 1947 r. skupiała tylko 25 członków⁵⁵.

Polska Partia Robotnicza (PPR) posiadała znacznie szerszy zasięg niż PPS. Już w połowie 1945 r. polscy komuniści w Belgii przystąpili

⁵³ Archiwum KC PZPR, 382/VI-10. Sprawozdanie.

⁵⁴ *Rocznik Polonii 1948*. Londyn 1948, s. 34.

⁵⁵ Archiwum KC PZPR, 295/XX-22. Sprawozdanie z działalności Rady Narodowej Polaków w Belgii za okres 1 VI 1946 - 1 I 1948.

do organizowania Oddziału PPR (powołano wówczas Tymczasową Komisję Organizacyjną). 29 kwietnia 1946 w miejscowości Montegnée (okręg leodyjski) odbył się Zjazd PPR, na którym utworzono pięć okręgów partyjnych: Leodium, Charleroi, Limburgia, Mons oraz Péronnes-lez-Binche. Ponadto jedno koło partyjne działało w stolicy Belgii. Ogółem pod koniec 1946 r. w Belgii istniały 64 koła PPR, skupiające 1 510 członków⁵⁶. Podstawową bazę PPR stanowili starzy działacze Komunistycznej Partii Belgii oraz uczestnicy belgijskiego ruchu oporu, członkowie związków zawodowych. W ciągu trzech pozjazdowych miesięcy liczba członków PPR wzrosła do 2 tys. osób, z czego blisko 1 400 w okręgu leodyjskim⁵⁷. W okręgu tym obradował I Zjazd Oddziału PPR w Belgii (27 i 28 października 1946). W Zjeździe tym, którego naczelną hasło brzmiało: „PPR w walce o jedność wychodźstwa w Belgii”, udział wzięli przedstawiciele 61 oddziałów tej organizacji z pięciu okręgów Belgii⁵⁸. Pod koniec 1947 r. Oddział PPR w Belgii liczył 1 250 członków, a w połowie 1948 r. — 511 (obniżenie stanu liczbowego było wynikiem repatriacji i reemigracji)⁵⁹. Od 1948 r. Oddział PPR w Belgii występował oficjalnie pod nazwą Robotnicza Sekcja Rady Polaków w Belgii.

Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). W latach 1954-1955 działało w Belgii sześć kół PSL, które na emigracji pozostawało pod kierownictwem S. Mikołajczyka⁶⁰. W 1954 r. koło w Zwartberg ogłosiło własny statut, w którym wytyczyło nową linię działania opartą na ścisłej współpracy z Polską (patrz — Polski Związek Kulturalny).

2. ORGANIZACJE OPIEKUŃCZE I CHARYTATYWNE⁶¹

Towarzystwo Opieki nad Dzieckiem Polskim w Belgii utworzono w 1948 r. z inicjatywy Rady Narodowej Polaków w Belgii. Celem Towarzystwa było wciągnięcie całego wychodźstwa polskiego w tym kraju (bez względu na przekonania polityczne) do szeroko rozumianej akcji opieki nad dzieckiem. Do Zarządu tej organizacji weszli przedstawiciele Rady Narodowej, konsulatu polskiego oraz Polskiego Czerwonego Krzyża, a opiekunem dzieci polskich w Belgii mógł zostać każdy obywatel, który nabył kartę tej organizacji.

Towarzystwo Pomocy Polakom. Centrala tej organizacji mieściła się w W. Brytanii. Delegatura Towarzystwa na terenie Belgii zajmowała się przede wszystkim udzielaniem pomocy b. dipisom oraz studentom polskim.

Polski Czerwony Krzyż (PCK) posiadał w Belgii swoją delegaturę (kontynuacja działalności sprzed wojny).

⁵⁶ Archiwum KC PZPR, 382/VI-10. Sprawozdanie organizacyjne obwodu PPR za okres 29 X 1946 - 20 XII 1946.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ K. Maj, *op. cit.*, s. 128.

⁵⁹ Archiwum KC PZPR, 295/XX-22. Sprawozdanie.

⁶⁰ *Rocznik Polonii 1954/1955*. Londyn 1955, s. 111.

⁶¹ „Bratnia Pomoc” Studentów Polskich w Belgii, Ośrodek Polskich Studiów w Belgii — patrz organizacje studenckie.

3. ORGANIZACJE RELIGIJNE

Polska Misja Katolicka kontynuuje działalność sprzed wojny. W 1948 r. powierzono Misję księżom oblatom (w 1948 r. na terenie Belgii pracowało 14 polskich księży, a w 1952 r. — 20)⁶². Obecnie wśród Polonii krajów Beneluksu pracuje około 20 księży, w większości ze Zgromadzenia OO. Oblatów, którym pomagają księża studiujący w Louvain⁶³. W przeciwieństwie jednak do Francji, w Belgii nie ma polskich parafii i księża nie uczą katechizmu w języku polskim. Formalnie są oni wikariuszami parafii belgijskich. Obok pracy religijnej, spełniają oni szereg funkcji społecznych.

Stowarzyszenie Bractw Żywego Różańca Pań i Panien. Po zakończeniu II wojny światowej wszystkie ośrodki polonijne w Belgii wezwano do zakładania Bractw Żywego Różańca oraz Kół Polek. Natomiast w 1949 r. w kraju tym powołano Stowarzyszenie Bractw Żywego Różańca Pań i Panien (w latach 1956 - 1957 na terenie Belgii działało 30 takich organizacji, skupiających 1 110 polskich kobiet)⁶⁴. Długoletnią prezeską Zarządu Stowarzyszenia była M. Ratajczakowa (aktywna działaczka przedwojennego Związku Kobiet).

Stowarzyszenie Mężów Katolickich. W 1948 r. Stowarzyszenie Górników pod wezwaniem św. Barbary i inne organizacje o denominacji świętych zostały połączone w Stowarzyszenie Mężów Katolickich (w latach 1954 - 1955 organizacja ta posiadała 750 członków)⁶⁵.

Robotnicza Młodzież Katolicka w Belgii (RMK) ściśle współpracowała z *Catholic Youth Organisation* w Chicago oraz Polską Misją Katolicką w Belgii. Organizacja ta została utworzona w 1947 r. Członkiem jej mógł zostać każdy Polak — katolik uznający statut organizacji⁶⁶. Do głównych zadań RMK należało wychowywanie młodzieży na zasadach ideologii katolickiej i tradycji polskich, nawiązywanie kontaktów z pokrewnymi organizacjami katolickimi oraz obrona interesów młodych pracowników. Najstarsza organizacja tego typu powstała w La Brouck (6 członków), natomiast drugie z kolei ognisko (20 członków) utworzono w Montegnée⁶⁷. Ogółem w 1950 r. w Belgii działało 26 sekcji tej organizacji (przodowały okręgi Charleroi i Leodium)⁶⁸. Po kryzysie działalności Robotniczej Młodzieży Katolickiej w latach pięćdziesiątych w miejsce tej organizacji powołano Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, istniejące do dziś i liczące około 300 członków⁶⁹.

⁶² *Rocznik Polonii 1948*, Londyn 1948, s. 36; *Rocznik Polonii 1952*, s. 20.

⁶³ S. Kotowski, *Aktualny stan duszpasterstwa emigracji polskiej*. „Zeszyty Naukowe” R:17, 1974, nr 1 - 2/65/66, s. 129.

⁶⁴ *Rocznik Polonii 1956/1957*. Londyn 1957.

⁶⁵ *Rocznik Polonii 1954/1955*. Londyn 1955, s. 111.

⁶⁶ Ze statutu Robotniczej Młodzieży Katolickiej w Belgii. „Myśli i Czyny” nr 10, Bruksela 1948.

⁶⁷ „Myśli i Czyny” nr 1, Bruksela 1948.

⁶⁸ *Rocznik Polonii 1950*, s. 30.

⁶⁹ R. Dzwonkowski, *Polacy w Belgii w ostatnich pięćdziesięciu latach*. „Studia Polonijne” t. I, Lublin 1976, s. 17.

4. ORGANIZACJE KOBIECE ⁷⁰

Związek Kobiet im. M. Konopnickiej, organizacja, która została utworzona przez delegatki kobiet polskich w Belgii na wspólnym posiedzeniu dnia 8 października 1945 r. Plan pracy organizacji kobiecych w Belgii obejmował „działalność społeczną, kulturalną i niesienia pomocy Polsce” ⁷¹. W szczególności organizacje kobiece zajmowały się urządzaniem akademii, uroczystości oraz imprez dochodowych. Związek Kobiet im. M. Konopnickiej otaczał również opieką szkolnictwo polskie, udzielał pomocy starcom, chorym i sierotom, a także prowadził szeroką akcję dokształcającą wśród swoich członków. Pod koniec 1947 r. w organizacji tej zrzeszonych było ponad 400 kobiet, z czego blisko połowa w okręgu leodyjskim ⁷².

5. ORGANIZACJE MŁODZIEŻOWE ⁷³

Związek Harcerstwa Polskiego, kontynuuje działalność przedwojenną. Organizacja ta grupowała dzieci i młodzież w wieku 7 - 16 lat. Pod koniec 1946 r. harcerstwo polskie w Belgii skupiało około 200 członków, a w 1948 r. do organizacji tej należało ponad 600 osób ⁷⁴.

Związek Młodzieży Polskiej „Grunwald”. Organizacja ta powstała spontanicznie z przekształcenia kół młodzieżowych Związku Patriotów Polskich (wzorem polskiej organizacji młodzieżowej we Francji). W krótkim czasie Związek ten rozwinął szeroką działalność oświatową i kulturalną. Organizacja posiadała własne świetlice i biblioteki, docierając do szerokich kręgów młodzieży poprzez amatorskie kółka teatralne, taneczne oraz kluby sportowe. Liczba członków Związku Młodzieży Polskiej wahała się w granicach 550 - 600 osób ⁷⁵.

Do organizacji młodzieżowych należały ponadto: Związek Młodzieży Ludowej „Wici” oraz Związek Młodych Polskich Federalistów.

6. ORGANIZACJE STUDENCKIE

„Bratnia Pomoc” Studentów Polskich w Belgii. Pierwsze zebranie tej organizacji (centrala jej mieściła się w W. Brytanii) odbyło się w grudniu 1945 r. Poszczególne koła „Bratniej Pomocy” działały samodzielnie w ośrodkach akademickich Belgii, a mianowicie w Louvain, Brukseli,

⁷⁰ Stowarzyszenie Bractw Żywego Różańca Pań i Panien — patrz organizacje religijne.

⁷¹ „Nowa Polska” z 20 X 1945, Bruksela 1945.

⁷² Archiwum KC PZPR, 295/XX-22. Sprawozdanie; Raport PPR z okręgu Liège (18 III - 18 IV 1947).

⁷³ Pozostałe organizacje młodzieżowe, tj.: Związek Sokołów Polskich we Francji, Belgii i Holandii omówiono w ramach organizacji sportowych, Robotnicza Młodzież Katolicka — w grupie organizacji religijnych, a polonijne zespoły artystyczne — w grupie organizacji kulturalno-oświatowych.

⁷⁴ Archiwum KC PZPR, 382/VI-10. Sprawozdanie organizacyjne; „Rocznik Polonii” 1948, s. 35.

⁷⁵ Archiwum KC PZPR, 382/VI-10. Sprawozdanie.

Antwerpii, Liège i Gembloux. Głównym zadaniem tej organizacji było udzielanie pomocy studiującym w Belgii Polakom (w 1948 r. „Bratnia Pomoc” Studentów Polskich liczyła 460 członków)⁷⁶.

Ośrodek Polskich Studiów w Belgii — organizacja udzielająca pomocy studentom polskim w Belgii. Akcja stypendialna tej organizacji trwała od 1945 do 1949 r. Dzięki Ośrodkowi kształciło się wielu młodych Polaków (przede wszystkim na uniwersytecie w Brukseli i Louvain oraz w wyższych szkołach Antwerpii). Kierownikiem Ośrodka był początkowo prof. Drewnowski, a w późniejszym okresie funkcję tę sprawował dr Brzozowski. Połowa studentów, korzystających z opieki tej organizacji, mieszkała w jej siedzibie — w Brukseli.

Zrzeszenie Studentów Polaków za Granicą. Bruksela była siedzibą referatu kontynentalnego tej organizacji, której centrala mieściła się w W. Brytanii.

7. ORGANIZACJE OŚWIATOWE I NAUKOWE

Polski Instytut Naukowy powołano do życia w Brukseli w 1947 r. Celem tej placówki było prowadzenie badań naukowych, akcji publicystycznych oraz utrzymywanie kontaktów z naukowcami różnych krajów. Instytut posiadał własną bibliotekę, w której gromadzono dzieła polskie lub o tematyce polskiej, wydane poza granicami kraju (po 1939 r.). Instytut był także organizatorem seminarium na temat socjologicznych problemów wychodźstwa polskiego w Belgii oraz wykładów publicznych. W Belgii działało również Koło Przyjaciół Polskiego Instytutu Naukowego.

Polska Macierz Szkolna utworzona została w 1952 r. z inicjatywy Związku Polaków w Belgii, jako organ opiekuńczy nad polskim szkolnictwem „niezależnym”. Zadaniem tej organizacji (centrala jej mieści się w W. Brytanii) jest utrzymanie za granicą sieci szkolnictwa polonijnego.

Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego (TUR). Organizacja ta na terenie Belgii została utworzona z inicjatywy naczelnego kierownictwa Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego oraz Rady Narodowej Polaków we Francji. Celem tej placówki było „szerzenie wiedzy o Polsce i zaznajamianie ze współczesnymi problemami Macierzy członków 50-tysięcznej rzeszy emigracji (głównie górniczej), którzy pragną w najbliższym czasie powrócić do ojczyzny”⁷⁷. Działalność TUR-u w Belgii koncentrowała się przede wszystkim na organizowaniu kursów dokształcających dla starszych i młodzieży oraz kursów nauki zawodu.

8. ORGANIZACJE ŻOŁNIERSKIE I KOMBATANCKIE

Polska Organizacja Walki o Niepodległość kontynuowała działalność formacji utworzonej w czasie II wojny światowej (1942 r.), z inicjatywy czynników podporządkowanych polskiemu rządowi emigracyjnemu w Londynie. Członkowie tej organizacji prowadzili nielegalną działal-

⁷⁶ *Rocznik Polonii 1948*, s. 35.

⁷⁷ „Trybuna Robotnicza” 1947, nr 65.

ność według dyrektyw otrzymywanych od kierownictwa POWN na terenie Francji, wyznającego zasadę biernego oporu. Na czele POWN w Belgii (tak w czasie, jak i po wojnie) stał E. Pomorski. W 1948 r. organizacja ta skupiała około 500 osób⁷⁸.

Związek b. Uczestników Walk o Niepodległość Polski. W listopadzie 1946 r. odbył się w Belgii zjazd b. uczestników walk o niepodległość Polski. W zjeździe tym udział wzięli przedstawiciele Związku Powstańców Śląskich, Związku b. Wojskowych, Związku Dąbrowszczaków, Frontu Niepodległości, POWN, AL-owców, AK-owców, a także Polacy, członkowie belgijskich grup partyzanckich oraz Tajnej Armii. Powołany na zjeździe Związek przystąpił do Rady Narodowej Polaków w Belgii (pod koniec 1946 r. Związek skupiał około 400 członków)⁷⁹.

Zjednoczenie Polskiego Uchodźstwa Wojennego. W Brukseli przez wiele lat mieściła się siedziba (potem przeniesiona do Paryża) światowej centrali Zjednoczenia Polskiego Uchodźstwa Wojennego, organizacji utworzonej na zjeździe 27-29 września 1946 r., a związanej z kołami byłego rządu emigracyjnego w Londynie.

Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Belgii (SPK) wywodzi się z przedwojennego Związku b. Wojskowych i Rezerwistów Polskich. W przeciwieństwie jednak do tej ostatniej organizacji, SPK nie jest stowarzyszeniem apolitycznym (każdy członek SPK musiał uznawać rząd polski w Londynie). Koła Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Belgii powstawały bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Natomiast w 1947 r. poszczególne koła skonsolidowały się pod centralnym kierownictwem Zarządu Oddziału SPK w Belgii (w 1948 r. organizacja ta liczyła 15 kół, skupiających 1200 osób)⁸⁰. W 1970 r. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Belgii posiadało ogółem około 300 członków w ośmiu kołach⁸¹.

Sekcja Polska Federacji Kombatantów Alianckich w Europie. W 1970 r. Związek b. Wojskowych Polskich w Gandawie przystąpił do Federacji Kombatantów Alianckich w Europie, stanowiąc odtąd Sekcję Polską tej Federacji w Belgii (sekcja liczy około 30 osób, głównie b. uczestników ruchu oporu, wojskowych i ich rodzin)⁸². „Celem tej organizacji jest krzewienie polskości wśród młodzieży polskiej oraz wzmacnianie więzi łączącej emigrację polską w Belgii i cały naród polski z narodem belgijskim”⁸³.

10. ORGANIZACJE SPORTOWE

Związek Sokołów Polskich we Francji, Belgii i Holandii kontynuował działalność sprzed wojny. Centralna Organizacja So-

⁷⁸ *Rocznik Polonii 1948*, s. 34.

⁷⁹ Archiwum KC PZPR, 382/VI-10. Sprawozdanie organizacyjne.

⁸⁰ *Rocznik Polonii 1948*, s. 34.

⁸¹ *25 lat Stowarzyszenia Polskich Kombatantów*. Praca zbiorowa pod red. J. Warzkiewicza. Londyn 1971, s. 133.

⁸² „Tygodnik Polski” (wyd. na Belgię), nr 34, Paryż 1973, s. 21.

⁸³ *Ibidem*.

kolstwa znajdowała się na terenie Francji. Natomiast w Belgii Towarzystwa Gimnastyczne „Sokół” stanowiły XII Okręg Związku Sokołów (Limburgia), składający się w 1948 r. z pięciu gniazd⁸⁴.

Rada Wychowania Fizycznego i Sportu Polskiej Emigracji w Belgii utworzona w 1952 r. z inicjatywy J. Goppolda, głównego prezesa Robotniczej Młodzieży Katolickiej. Celem tej organizacji było przede wszystkim czuwanie nad rozwojem życia sportowego w Belgii, koordynacja pracy poszczególnych placówek sportowych oraz udzielanie im wszelkiej pomocy. W składzie Rady znaleźli się przedstawiciele Związku Sokołów, Robotniczej Młodzieży Katolickiej, Związku Harcerstwa Polskiego, Związku Polaków, Związku Kombatantów oraz Polskiego Stronnictwa Ludowego.

Kluby sportowe. Sport polski w Belgii, pomimo wielu trudności (brak sprzętu, boisk, wykwalifikowanych instruktorów), rozwijał i rozwija się pomyślnie. Od dawna najwięcej zwolenników w tym kraju miały: piłka nożna, lekkoatletyka, siatkówka, koszykówka oraz tenis stołowy. Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej życie sportowe wychodźstwa polskiego w Limburgii ogniskowało się w towarzystwach gimnastycznych „Sokół” oraz Polskim Klubie Sportowym w Zwartberg. Z Limburgią konkurowały dwa inne okręgi, a mianowicie Mons i Liège. W Mons istniała silna drużyna piłki nożnej, a klub sportowy w Élouges, oprócz zespołu piłkarskiego, posiadał sekcję siatkówki, liczącą ponad 30 osób⁸⁵. Najsilniejszy jednak zespół sportowy posiadała kolonia polska w Retinne (w okręgu Liège). Istniejący w tym ośrodku klub sportowy (liczący w 1947 r. 60 członków) podtrzymywał przedwojenne tradycje i pretendował do tytułu najlepszej drużyny piłkarskiej regionu⁸⁶.

Sport polski w Belgii rozwija się nadal, choć nie z taką siłą jak w okresie bezpośrednio powojennym. Do dziś np. działa założony w 1933 r. Klub Sportowy „Polonia” w Retinne. Ożywioną działalność przejawiają również kluby automobilowe. W 1969 r. w Charleroi odbyło się pierwsze zebranie Polsko-Belgijskiego Klubu Automobilowego, którego inicjatorem był W. Kuc (w 1969 r. klub ten posiadał 30 członków, z których 13 uczestniczyło w Rajdzie Folkloru Polskiego)⁸⁷. W 1970 r. podobne organizacje motorowe utworzono w innych ośrodkach polonijnych w Belgii.

11. ORGANIZACJE KULTURALNO-OŚWIATOWE

Dom y Polskie. Życie społeczno-organizacyjne współczesnej Polonii belgijskiej koncentruje się w Domach Polskich, istniejących w największych ośrodkach polonijnych. W 1959 r. uruchomiono Dom Polski w Liège, który do dziś utrzymuje przodującą pozycję wśród tego typu placówek działających w Belgii. Z ośrodka tego korzystają m. in.: Centralna i Okręgowa Rada Na-

⁸⁴ *Rocznik Polonii 1948*, s. 35.

⁸⁵ „*Narodowiec*” nr 155, Lens 1947, s. 4.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ „*Tygodnik Polski*” (wyd. na Belgie), nr 31, Paryż 1969, s. 29.

rodowa Polaków w Belgii, Zrzeszenie Polaków, Związek Patriotów Polskich, a także stowarzyszenie polsko-belgijskie. W Domu Polskim w Liège odbywają się również kursy języka polskiego dla dzieci i dorosłych. Ośrodek posiada dużą bibliotekę wraz z czytelnią (4 tys. woluminów)⁸⁸. W 1966 r. uruchomiono Dom Polski „Szarotka” w Koersel-Stal. Placówka ta została wybudowana (w ciągu trzech miesięcy) przez górników polskich, którzy dzięki kredytowi udzielonemu przez firmę browarniczą „Campina” uzyskali niezbędne na ten cel środki finansowe. Dom Polski „Szarotka” posiada salę widowiskową na 300 osób, scenę, bufet, bilard oraz bibliotekę⁸⁹. W ośrodku tym odbywają próby zespoły polonijne (teatralne i folklorystyczne) oraz klub sportowy. Zarząd Domu sprawuje emerytowany górnik (S. Ciołek), który zajmuje się m. in. urządzaniem spotkań ze znanymi ludźmi, projekcją polskich filmów oraz prowadzi zapisy na wyjazdy dzieci do Polski (na kursy i kolonie letnie).

Polski Związek Kulturalny z siedzibą w Zwartberg (Limburgia). Historia organizacji sięga 1950 r., kiedy to członkowie PSL, reprezentujący bardziej realistyczną postawę polityczną oderwali się od stronnictwa i ogłosili własny statut. Podstawową ideą działalności Związku stała się praca oparta na ścisłej więzi z Polską Ludową.

Zrzeszenie Polaków w Liège. Do organizacji tej, liczącej obecnie około 50 członków, należy wielu działaczy organizacji polonijnych, istniejących przed wojną w okręgu leodyjskim (przede wszystkim Związku Polaków i Związku b. Wojskowych)⁹⁰.

Zespoły pieśni i tańca. Obecnie wśród Polonii belgijskiej (szczególnie młodej generacji) dużą popularnością cieszą się zespoły pieśni i tańca. Występy ich stanowią zawsze mocny punkt programu wszelkich imprez polonijnych. Jednym z najstarszych zespołów polskich w Belgii jest utworzona w 1957 r. „Karolinka” z Liège, powstała z połączenia zespołów świetlicowych, działających uprzednio w tym okręgu. W trzecią rocznicę istnienia „Karolinki” patronat nad zespołem objęło Towarzystwo Przyjaźni Belgijsko-Polskiej w Liège, a współdziałała z nim Okręgowa Rada Narodowa Polaków. W 1969 r. zespół liczył 20 członków, z których połowę stanowiła młodzież szkół średnich i zawodowych⁹¹. „Karolinka” występowała ponad sto razy w różnych miejscowościach Belgii oraz w czasie światowej wystawy „Expo 1958”.

Od 1959 r. istnieje „Polonez” z Charleroi (uczestnik I światowego Festiwalu Polonijnych Zespołów Artystycznych w Rzeszowie).

Do zespołów polonijnych o bogatym już dorobku artystycznym należy „Krakus” z Genk-Zwartberg. Sukcesy swoje zawdzięcza przede wszystkim choreografowi i kierownikowi zespołu W. Stalowej. Zespół ten utworzyli w 1959 r. młodzi pracownicy fabryk, kopalń, uczniowie oraz studenci polscy. Oprócz występów samodzielnych „Krakus” czynnie włącza się do festiwali

⁸⁸ „Nasza Ojczyzna” 1959, nr 8, s. 22; „Tygodnik Polski” (wyd. na Belgię), nr 37, Paryż 1969, s. 11.

⁸⁹ „Tygodnik Polski” nr 18, Paryż 1970, s. 18. oraz nr 21/1976, ss. 5-7.

⁹⁰ „Tygodnik Polski” nr 16, Paryż 1975, s. 32.

⁹¹ „Tygodnik Polski” (wyd. na Belgię), nr 22, Paryż 1969, s. 21.

polonijnych, uroczystości gwiazdkowych i barburkowych. Trzeba tutaj podkreślić, iż działalność tego zespołu wzbudza coraz szersze zainteresowanie społeczeństwa belgijskiego. W 1965 r. została nagrana i rozpowszechniona w Belgii płyta z pieśniami w wykonaniu „Krakusa”, a w ramach obchodów 10-lecia swego istnienia zespół wystąpił w belgijskiej telewizji. „Krakus” trzykrotnie zwyciężał w konkursie folklorystycznym o puchar Tysiąclecia Państwa Polskiego. Zespół ten, uczestnicząc w festiwalach folklorystycznych w Belgii, Holandii, Francji, RFN i w Polsce, zdobywa coraz szersze uznanie publiczności. Honorowym prezesem „Krakusa”, a także gorącym zwolennikiem, jest wiceburmistrz miasta i gminy Genk. Natomiast kierownictwo zespołu (od momentu jego powstania) sprawuje małżeństwo Wanda i Bronisław Stalowie.

Z innych zespołów pieśni i tańca działających w Belgii wymienić jeszcze należy „Orła” z Gandawy. Zespół ten utworzony został z inicjatywy gandawskich kombatantów. Członkowie zespołu „Orzeł” wywodzą się z b. uczniów szkoły polonijnej.

Zespoły teatralne. Najwięcej zespołów teatralnych istnieje w belgijskiej Limburgii. Już w 1948 r. na terenie tym działało sześć sekcji teatralno-amatorskich⁹². Dużą aktywność wykazywało również Koło Amatorskie Związku Polaków w Belgii — oddział Seraing. Z inicjatywy Związku Polaków w Limburgii odbywały się rokrocznie konkursy teatralno-amatorskie o puchar przechodni. W latach sześćdziesiątych jednak spadła popularność tych zespołów.

Podsumowując niniejszy przegląd organizacji polskich w Belgii należy stwierdzić, iż rozwijały się one nierównomiernie — najsilniej w okresie międzywojennym i bezpośrednio po zakończeniu wojny. W latach międzywojennych w koloniach polskich w tym kraju powstawały liczne towarzystwa (kulturalno-oświatowe, sportowe, muzyczne, teatralne itp.), przy czym znowu charakterystyczny był nierównomierny rozwój organizacji w poszczególnych okręgach. Polonijne życie organizacyjne stosunkowo najlepiej rozwijało się w belgijskiej Limburgii, gorzej natomiast w okręgach Mons i Charleroi. Wydaje się, że niebagatelne znaczenie miał fakt, iż właśnie w Limburgii osiedliła się większość przybyłych do Belgii b. wychodźców z Westfalii i Nadrenii, których cechował wysoki stopień wyrobienia społecznego. Właśnie Westfalczycy stworzyli w tym kraju załazki polskich organizacji robotniczych. W przeciwieństwie do innych okręgów Limburgia stanowiła ponadto teren emigracji rodzinnej (budownictwo osiedli górniczych dla przybywających tam cudzoziemców), co wywierało wyraźny wpływ na udział Polonii w życiu organizacyjnym.

W okresie II wojny światowej polonijne życie organizacyjne w Belgii zostało zahamowane. Polacy, przebywający wówczas w tym kraju, czynnie włączyli się w walkę z niemieckim agresorem.

⁹² „Narodowiec” nr 87, Lens 1948, s. 4.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny Polonia belgijska zaczęła odbudowywać stare, przedwojenne organizacje polskie, a także powoływać nowe stowarzyszenia. Od samego początku w reaktywowaniu polskiego życia organizacyjnego w Belgii decydującą rolę odegrał nurt lewicowy, reprezentowany przez byłych komunistów oraz uczestników ruchu oporu, jednakże nie zdołał on w pełni przewyciężyć podziału polityczno-ideologicznego Polonii w tym kraju. Rozłam ten szczególnie wyraźnie uwidocznił się w okresie międzywojennym. Z jednej strony działały w tym kraju organizacje prawicowe, pozostające pod wpływem kleru oraz przedstawicielstw polskich rządów sanacyjnych. Organizacje te, mimo iż oficjalnie deklarowały swą apolityczność, nastawione były antykomunistycznie. Stowarzyszenia prawicowe zrzeszone były w Centralnym Związku Towarzystw i Organizacji Polskich w Belgii, który przed wybuchem II wojny światowej skupiał około 130 towarzystw, liczących 4650 członków⁹³. Z drugiej strony w Belgii działały organizacje lewicowe, które tworzyli polscy komuniści (przede wszystkim w okręgu leodyjskim), członkowie KPB, zgrupowani w Polskim Związku Kulturalno-Oświatowym. Organizacja ta działała nielegalnie, członkowie jej posługiwali się pseudonimami, stąd też trudności w ustaleniu szczegółowych danych. W każdym razie można przyjąć, że stowarzyszenia komunistyczne pod względem liczby członków dorównywały organizacjom prawicowym. Właśnie działacze związków lewicowych, komuniści polscy starali się w okresie bezpośrednio powojennym utworzyć w Belgii organizacje, łączące wychodźstwo w tym kraju. Reprezentantem tych organizacji była Rada Narodowa Polaków w Belgii, obok której działały też stowarzyszenia prolondyńskie, na czele których stała Rada Polonii. W miarę upływu czasu, w wyniku przemian zachodzących wewnątrz belgijskiego środowiska polonijnego oraz w kraju ojczystym, niwelowały się istniejące różnice ideologiczne i polityczne Polaków osiedlonych na stałe w Belgii. Trzeba też zauważyć, iż już bezpośrednio po zakończeniu wojny wielu szeregowych członków organizacji prawicowych nie popierało linii politycznej Rady Polonii.

Począwszy od lat sześćdziesiątych zaczyna uwidaczniać się pewna stagnacja życia organizacyjnego Polonii, co wynika przede wszystkim z nasilania się procesów adaptacyjno-asymilacyjnych, z postępującego rozproszenia Polonii oraz z trudności kadrowych.

Narastanie procesów adaptacyjno-asymilacyjnych Polonii powoduje jej większe rozwarstwienie klasowo-społeczne, co w konsekwencji prowadzi do zmniejszenia wagi wspólnego pochodzenia jako istotnego czynnika więzi grupowej. Następuje więc stopniowy rozpad instytucji wytworzonych przez pierwszą generację imigrantów. Miejsce tradycyjnych stowarzyszeń górniczych (pod wezwaniem św. Barbary) zajmują polsko-belgijskie kluby automobilowe, zespoły taneczne, w których można spotkać zarówno przedstawicieli Polonii belgijskiej, jak również Belgów oraz reprezentantów innych grup imigracyjnych w tym kraju. Z drugiej strony życie organizacyjne Polonii staje się co-

⁹³ „Polacy Zagranicą” 1939, nr 6, s. 47.

raz bardziej skonsolidowane, zanikają różnice ideologiczno-polityczne dzielące dotychczas organizacje polskie. Współczesne życie społeczne Polonii belgijskiej, choć nie tak rozbudowane, jak w okresie międzywojennym, nabiera charakteru bardziej jednolitego, koncentrując się głównie w Domach Polskich. Domy te są siedzibą wielu różnorodnych organizacji, stanowiąc zarazem miejsce spotkań Polaków i Belgów. Od ogółu społeczności polonijnej coraz wyraźniej odłącza się jednak inteligencja polska, która pozostaje w kontakcie z podobnymi warstwami społeczno-zawodowymi kraju osiedlenia, udzielając się przeważnie w kołach Towarzystwa Przyjaźni Belgijsko-Polskiej.

Działalność organizacji polskich coraz bardziej utrudnia rozpad zwartych dotąd skupisk polonijnych, skoncentrowanych wokół kopalń węgla, i postępujące rozproszenie Polaków. Wykruszają się też kadry starych działaczy polonijnych, a młodej generacji nie odpowiadają już formy ich działania. Urodzona za granicą młodzież polonijna, identyfikująca się przeważnie już z narodem belgijskim posiada odmienny stosunek emocjonalny do kraju swoich przodków i inne niż rodzice potrzeby kontaktu z tym krajem. Nie są to zjawiska odosobnione, podobne procesy obserwuje się w innych skupiskach polskich w świecie.

WIESŁAWA EDER (Poznań)

POLONIA W FINLANDII. DZIEJE I WSPÓŁCZESNOŚĆ¹

1. GENEZA, LICZEBNOŚĆ I ROZMIESZCZENIE POLONII FIŃSKIEJ

Finlandia nigdy nie była atrakcyjnym terenem imigracyjnym dla Polaków. Pomijanie Finlandii w polskich przedsięwzięciach emigracyjnych wiązało się przede wszystkim z faktem pozostawania jej od 1809 r., po sześciu wiekach panowania szwedzkich królów (1284 - 1809), pod carskimi rządami. Wynikało również z braku popytu na obcą siłę roboczą w tym niezbyt bogatym kraju. Do czasu odzyskania przez Finlandię niepodległości, w grudniu 1917 r., osiadali w nim tylko pojedynczy, „przygodni” emigranci polscy, wywodzący się

¹ Współautor niniejszego artykułu, Michał Zieliński, wiceprezes Zjednoczenia Polskiego, jest nauczycielem muzyki w konserwatorium w Helsinkach. W swojej pracy mądrze i dyskretnie łączy zainteresowania zawodowe z działalnością patriotyczną. Od samego początku swego pobytu w Finlandii propaguje tam muzykę polską. Do tej akcji wciągnął również swoich uczniów, rodowitych Finów. Z własnej inicjatywy nawiązał kontakty pomiędzy szkołą, w której wykłada, a liceum muzycznym w Warszawie. Latem 1977 r. dał ze swoimi uczniami dziewięć koncertów w różnych instytucjach warszawskich. Dzięki użyczonym przez niego materiałom oraz trafnym uwagom o Polonii fińskiej, o której do tej pory brak było bardziej obszernych wiadomości, mógł powstać ten artykuł (E. Later-Chodyłowa).